
НІКІТИНА І.В.,
Національний університет
харчових технологій,
м. Київ, Україна

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

The article justified necessity of gender peculiaritis of the Higher Education Receiver's Personality adaptation analysis. Such adaptational mechanisemes as Accustomedation, Adjustment, Reprodusement, Interadition, Creation, Management and Selfmanagementare distinguished here. Active adaptational criterions and gender peculiaritis of the Higher Education Receiver's Personality are noticed in this article. There are such as Cognitive, Motivative, Effective, Informational, Will-Power and Emotional. The main mechanisms of the individual development are put in the personality oriented education. Analysis of the gender peculiaritis of the Higher Education Receiver's Personality adaptation is very important. The actual transitional period of the Higher Education Receiver's Personality active adaptation and their gender peculiaritis are point out at that item. Correlation between adaptation and selfrealization processes of the Higher Education Receiver's Personality are determined thear. Author analysed the own experience of the Freshmans individual interactive in the Psychological Facilitation Centre at National University of Food Technologies. Objective and subjective circumstances complex of the succesful Higher Education Receiver's Personality adaptation described here. The adaptation barriers and the ways of its overcoming are defined at the work. The professional self-realization of the future specialist is predefined his readiness to the professional motivation on the base of subjects activity growth. Today's reforms of Ukrainian Higher education need for radical change of traditional system of young people's training for the optimum adaptation and self-realization of their individual potential on the base of personality motivational growth. Into our research the practical psychological and pedagogical recommendations about the Higher Education Receiver's Personality adaptation properties development and improvement the active adaptation of education for Higher School Teachers, Academical Groups Curators were made.

Key words: *Higher Education Receiver's Personality, adaptation process, gender peculiaritis, adaptation qualities, negative adaptation factors, the ways of improvement the active adaptation of the Higher Education Receiver's Personality, Pedagogics and Psychology of Higher Professional School.*

У статті обгрунтовано необхідність аналізу гендерних особливостей адаптації особистості здобувача вищої освіти. Виділено такі механізми адаптації: звикання, пристосування, відтворення, взаємодоповнення, творіння, управління та самоуправління. Зазначено критерії та гендерні особливості активної адаптації особистості в умовах університету: когнітивний; мотиваційний; операційний; інформаційний, а також емоційний та вольовий. Підкреслено актуальність перехідного періоду та аналізу гендерних особливостей для активної адаптації особистості здобувача вищої освіти. Встановлено взаємозв'язок процесів адаптації та самореалізації здобувача. Описано комплекс об'єктивних та суб'єктивних умов активної адаптації. Визначено чинники дезадаптації та шляхи їхнього подолання. Розроблено практичні психолого-педагогічні рекомендації педагогам закладу вищої освіти, кураторам академічних груп щодо врахування гендерних особливостей розвитку адаптивних властивостей особистості здобувача вищої освіти.

Ключові слова: *особистість здобувача вищої освіти, адаптація, гендерні особливості, адаптивні властивості, чинники дезадаптації, шляхи розвитку активної адаптації особистості, педагогіка та психологія вищої професійної школи.*

В статье обоснована необходимость анализа гендерных особенностей адаптации личности соискателя высшего образования. Выделены такие механизмы адаптации: привыкание, приспособление, воспроизведение, взаимодополнение, созидание, управление и самоуправление. Отмечены критерии и гендерные особенности активной адаптации личности в условиях университета: когнитивный; мотивационный; операционный; информационный, а также эмоциональный и волевой. Подчеркнута актуальность переходного периода и анализа гендерных особенностей для активной адаптации личности соискателя высшего образования. Установлена взаимосвязь между процессами адаптации и самореализации соискателя. Описан комплекс объективных та

субъективных условий активной адаптации. Определены факторы дезадаптации и пути их преодоления. Разработаны практические психолого-педагогические рекомендации для педагогов высшего учебного заведения, кураторов академических групп относительно анализа гендерных особенностей развития адаптационных свойств личности соискателя высшего образования.

Ключевые слова: *личность соискателя высшего образования, адаптация, гендерные особенности, адаптационные свойства, факторы дезадаптации, пути развития активной адаптации личности, педагогика и психология высшей профессиональной школы.*

Постановка проблеми. Політика в сфері освіти і навчання є важливим засобом для встановлення гендерної рівності в українському суспільстві. Організація освітнього процесу у закладі вищої освіти (ЗВО) повинна сприяти встановленню рівних можливостей професійної самореалізації жінок та чоловіків у фаховій структурі. Високі критерії конкурентоспроможності фахівців на вітчизняному та закордонному ринках праці, складний за формами та змістом характер навчання у ЗВО потребують забезпечення індивідуального підходу до адаптації особистості здобувачів і врахуванням їхніх гендерних особливостей розвитку та самоідентичності, що впливають на процес адаптації. У 2019 році Президент України видав Указ “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року”, в якому підтримав забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Гендерна рівність вказана 5 ціллю розвитку України.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми адаптації здобувачів психологи досліджують у різних векторах. Так, Т. В. Алексєєва, О.П. Венгер, В.Г. Гамов, О.Д. Гречишкіна, Г.П. Левківська, Є.О. Резнікова, О.Г. Солодухова, Ф.Г. Хайруллін, А.В. Фурман та ін. вивчали проблему дидактичної адаптації; Н.М. Дятленко, Н.І. Коцур, Л.В. Клочек, Л.В. Косарева, Н.В. Любченко, О.В. Прудська, І.Д. Бех, І.М. Шаповал та ін.; – адаптацію першокурсників; А.Д. Андрєєва, В.І. Слободчиков, В.П. Казміренко розробили методики дослідження соціально-психологічних чинників адаптації молоді до навчання у ЗВО та майбутнього фаху; М.І. Вітківська та І.В. Троцук – адаптацію колективу групи. Адаптацію першокурсників як важливу передмову професійної підготовки вивчають М.Г. Вієвська, О.О. Стягунова, Н.М. Дятленко, О.В. Маріна, Н.І. Коцур, Т.В. Буяльська, М.Д. Прищак та ін..

Однак, гендерним особливостям адаптації здобувачів вищої освіти приділяється у розробках науковців недостатньо уваги, ця проблема потребує дослідження.

Метою статті є психологічний аналіз гендерних особливостей адаптації здобувачів вищої освіти й розробка психолого-педагогічних рекомендацій щодо її активізації.

Виклад основного матеріалу. Ключова функція адаптації здобувача полягає в адекватному розумінні та прийнятті норм і цінностей нової моделі навчання та комунікації, з метою реалізації власного потенціалу в умовах ЗВО, а також отримання потенційних можливостей для майбутньої професійної самореалізації. Психологи адаптації розуміють як складну систему перетворень, що відбуваються з людиною відповідно до змін умов її життя, внаслідок яких виникають певні якості: 1). Адаптованість як безпосередній результат цих перетворень, тобто стан узгодження наявних якостей і вимог середовища; 2). Адаптивність як інтегрована особистісна якість, що забезпечує здатність людини до подальших перетворень. Першокурсники, що оволодівають новою соціальною роллю, переживають інтенсивну перебудову власного життя у багатьох аспектах. Цей багаторівневий, динамічний процес, пов'язаний із розвитком професійно-навчальної мотивації, що активізує такі механізми адаптації: звикання, пристосування, відтворення, взаємодоповнення, створення, управління та самоуправління. Для індивіда психологічно важливо піти шляхом адекватної самооцінки, саморозвитку та самореалізації. Розвинена саморегуляція є провідним механізмом адаптації здобувачів, мотиватором чого є легітимізація сенсу майбутнього фаху.

Дослідження, проведені автором у 2018-2020 р.р. показали, що є гендерні відмінності у структурі та механізмі смислоутворення для університетської молоді. Здобувачки бачать сенс майбутнього фаху в суспільній цінності професійної діяльності, широкій сфері її застосування, можливості працювати у великих місцях, у комфортних умовах роботи, у колективах з позитивним психологічним кліматом, можливістю професійного зростання та планування матеріального добробуту. Здобувачі –юнаки прагнуть реалізувати свої здібності й можливості, враховують сімейні традиції та досвід, цінують високий рівень заробітної платні та перспективи кар'єрного росту. Вони ситуації зростання соціального статусу пов'язують з фахом та перевагами кар'єрного росту над професійною самореалізацією. Здобувачки професійний і соціальний статус розглядають як результат професійного росту і уміння працювати, а також своєї активності і підприємливості. Дівчата готові займати нижчу ступінь в соціальній і професійній ієрархії, відчувають себе менш компетентними під дією гендерно-рольових стереотипів. Юнаки в цьому сенсі більш впевнені, активні та здатні ризикувати заради високих статусних вимог суспільства. Такі

гендерні чинники відбиваються на особливостях їхньої професійної мотивації. Результати показують, що мотивацію досягнення успіху на високому рівні мають 55% здобувачів-юнаків і 35% – дівчат; мотивацію уникнення невдач – 26% здобувачів-юнаків і 45% – здобувачок. В останніх домінує мотив досягнення результату шляхом уникнення невдач; потреба у досягненні результату діяльності (отримати високий рейтинг, оцінку, диплом тощо) вища, ніж у юнаків. Тому адаптація здобувачок більш зовнішньо організована відповідно до вимог викладача, якщо він дає чіткі, об'єктивні, доступні вимоги і критерії позитивного результату та систематично їх дотримується і дає схвальну моральну оцінку. Дівчата прагнуть послідовної навчально - професійної діяльності з гарантованим позитивним результатом

Адаптація здобувачів більш внутрішньо організована, вона витікає із розуміння особистісної значущості того, що потрібно зробити. Перемагають – мотиви успіху та змагання у фаховій діяльності. Психологи виділяють гендерними особливостями розвитком мислення та інтелекту. У юнаків більш розвиваються образне, абстрактне, критичне мислення і невербальна креативність. У дівчат – вербальне мислення, вищим є загальне розуміння, узагальненість мислення, логічність і наочно – практичне мислення. Чоловіки краще розв'язують нові інтелектуальні і сенсорні завдання. У той же час інтелектуальна сенсорна активність жінок розвивається при тренуванні й стереотипізації, тоді вони досягають кращих результатів. Дослідження автора показали, що дівчата мають вищу мотивацію досягнення результату, а юнаки мають вищу мотивацію вдосконалення і змагання. Вони мотивовані різними потребами. Для здобувачок ведучою є потреба в емоційному прийнятті, значимих відносинах, а для здобувачів – потреба в досягненні успіху. При цьому оптимальний баланс зовнішніх і внутрішніх мотивів підвищує активність юнаків, у зв'язку зі змістом професійного навчання, прагненням досягти позитивних результатів. Гендерні особливості розвитку внутрішньої мотивації дівчат полягають у тому, що баланс мотиваційного комплексу корелюється з безумовним емоційним прийняттям їхніх особистостей з боку педагогів. Викладачам бажано уникати «дидактичного центризму», коли за оцінками та успішністю особистість. Критичні зауваження треба висловлювати стосовно вчинків, її результатів навчання, не торкаючись особистості. Толерантність активізує адаптацію здобувачів. Це повинно поєднуватися з вимогливістю, принциповістю та об'єктивністю педагогів, що буде інтеріюватися у відповідальність молодой людини. Самоорганізованість та відповідальність є особистісно – професійним стрижнем активної адаптації особистості здобувача та розвитку внутрішньої мотивації. Отже, проблема розвитку активної адаптації особистості здобувачів вищої школи має гендерний аспект.

Під час професійної підготовки майбутній фахівець повинен отримати розвиток адаптивно-розвивальних якостей та потенціалу конкурентності на

ринку праці з урахуванням його гендерних особливостей. На їх формування діють як зовнішні фактори так і внутрішні детермінанти: організація освітнього процесу, що створює оптимальні психолого-педагогічні умови для саморозвитку і самореалізації здобувачів, формує систему колективних та індивідуальних форм навчання; профілізації та фундаменталізації навчання; моделювання робочих ситуацій, що спонукають до професійної діяльності тощо; а також, – усвідомлення здобувачами особистісного значення та цінності професійної освіти; розвиток суб'єктності, позитивного ставлення до себе та свого якісного майбутнього, професійної рефлексії, а також пізнання та розуміння власних гендерних особливостей мотивації та адекватної моделі адаптації та самореалізації.. Педагог у цьому процесі надає здобувачеві необхідну, але не достатню допомогу: інтегрувати індивідуальні якості та суб'єктивний досвід з набутими теоретичними та практичними професійними знаннями та досвідом адаптації та самореалізації. Психологічна компетентність педагога сприятиме активізації адаптаційних процесів; визначенню особистісного значення професійної підготовки для здобувача із врахуванням вікових та індивідуально- психологічних особливостей його розвитку (враховуючи гендерні); розвитку позитивної «Я-концепції»; формуванню його позитивного ставлення до майбутнього фаху. Тут важлива роль педагога у досягненні єдності процесуальної та результативної мотивації для реалізації гендерного потенціалу зростаючої особистості фахівця. Тоді актуалізуються відчуття самодетермінації і компетентності, інтерес, а також свобода від зовнішніх тисків та індивід буде сприймати себе суб'єктом своїх дій незалежно від статі. Саме така психолого-педагогічна підтримка у процесі професійної підготовки змінює для здобувача цілі, потреби, поведінку, мотивацію, сприяє розвитку адаптивного потенціалу. Навчання у ЗВО є сенситивним періодом для гендерної ідентичності. Гендерна самоідентичність є важливою складовою ідентичності особистості у цілому і має соціальну та особистісну природу. Соціальна складова пов'язана з переживанням своєї відповідності сукупності соціальних очікувань щодо виконання гендерних ролей, норм і стандартів. Особистісна складова – це уявлення людини про те, ким вона є (чоловіком чи жінкою) та безумовне прийняття свого образу “Я”. Розвиток гендерної самоідентичності - це історія становлення психологічних основ тих суперечностей, конфліктів і деформацій, які пронизують розвиток суспільства, особливо в умовах кризи. Система гендерних відносин у кожному суспільстві невпинно змінюється. В умовах суспільної кризи, яка охопила сьогодні Україну та інші країни світу, вони стають особливо дисгармонійними, що може деформувати особистість молодшої людини й негативно вплинути на її гендерну самоідентичність. У процесі самовизначення одні сторони особистості (що відповідають гендерним стереотипам) заохочуються й підсилюються, а інші (що суперечать таким стереотипам) – навпаки, забороняються та затриму-

ються у розвитку. Тут важливу роль повинна відігравати вища професійна школа. Врахування гендерних особливостей розвитку пізнавальних здібностей, професійної мотивації, формування позитивної “Я – концепції” здобувачів та інших якостей, під час професійної підготовки активізує процес гендерної адаптації й самореалізації. Це, у свою чергу, стимулює вільну пізнавальну та інтелектуальну активність; ініціює самостійність у прийнятті рішень; самовдосконалення власного особистісно–професійного потенціалу; побудову життєвого плану; розвиток потреби у самореалізації, зацікавленість в якісному та привабливому майбутньому що спонукає до активної адаптації та розвитку особистісної якості – адаптивності як інтегрованої особистісної якості, що забезпечує здатність людини до подальших перетворень. Проведені дослідження показали, що існують об’єктивні ризики дезадаптації молоді до процесу професійної підготовки: соціальна незахищеність, явища глобалізації, економічна криза, що провокує на компромісний вибір професії, нестабільність у державі, у зв’язку з війною на сході, що руйнує незрілу особистість і її майбутню перспективу та викликає явища алкоголізму, наркоманії тощо, що може спрямовувати до криміногенного середовища. Серед суб’єктивних чинників особливої уваги заслуговують вольові якості особистості, між якими психологи виділяють такі – цілеспрямованість, самостійність, відповідальність, почуття вчасності, стресостійкість, дисциплінованість, орієнтація здобувача на завершеність дій, яка виступає як фактор, що впливає на організацію циклу дій від початку до кінця. Внутрішні фактори охоплюють актуальний рівень шкільної підготовки, спрямованість особистості, творчість мислення та стійке бажання оволодіти програмою професійної підготовки. Проаналізуємо проблеми дидактичної адаптації першокурсників. Дидактична адаптація як процес оволодіння здобувачами новою моделлю навчання у ЗВО. Форми та методи навчання у вищій та у середній школах мають значні відмінності. У ЗВО – це самостійна робота та самоосвіта. Для викладачів навчити здобувачів вчитися більш важливо, ніж озброїти їх конкретними предметними знаннями. Однак, деякі викладачі використовують технології навчання, які не забезпечують поступовий перехід від шкільної системи до системи навчання у ЗВО, не враховують наявний рівень шкільної підготовки, мотивації навчання та навичок самостійної роботи першокурсника. Гальмує адаптацію першокурсників і те, що освітній процес часто починається без необхідної індивідуальної діагностики знань і особистісних якостей здобувачів: здібностей, ієрархії ціннісних орієнтацій, мотивації, її спрямованості та стійкості тощо. Тому доцільно педагогам, кураторам, психологам проводити оперативну первинну діагностику рівня знань і здібностей здобувачів, а також важливих особистісних якостей, що складають ресурс адаптації особистості. Здобувач повинен сформувати свій індивідуальний стиль навчально-професійної діяльності. Це головне новоутворення розвитку особистості у період повноліття, який для більшості

молодих людей співпадає з періодом навчання у ЗВО. Гендерні особливості особистості визначають способи досягнення цієї мети.

Висновок. Вища професійна школа повинна стати джерелом трансформації гендерних ролей молоді з метою інтенсифікації гендерної рівності у суспільстві, що відповідає політиці ЄС у сфері освіти і навчання. Розвиток адаптивно-розвивальних якостей фахівця в умовах ЗВО необхідна умова реалізації майбутнього фахівця у суспільстві. Позитивне безумовне ставлення педагогів вищої школи до особистості здобувачів та толерантність щодо гендерних особливостей незалежно від успішності виступає сильним фактором активізації їхньої адаптації та подальшої професійної самореалізації. Для подолання діючих стереотипів гендерно-рольової поведінки необхідно розвивати гендерну свідомість та рівність як здобувачів так і викладачів ЗВО, які є координаторами педагогічної взаємодії та організаторами активної адаптації усіх суб'єктів освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Выготский, Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
2. Казміренко, В.П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молоді до навчання у ВНЗ та майбутньої професії // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6 – С. 76-78.
3. Нікітіна І.В. Суб'єктне самовизначення молоді людини у період повноліття/ І.В.Нікітіна. – К., КНТ, 2008. – 192 с.
4. Development of Specialist's Personality. Розвиток особистості фахівця. Развитие личности специалиста: Навч.посіб. / С.В. Іванов, В.М. Криворотько, І.В. Нікітіна та ін.. – К.: НУХТ, 2014. – 339 с.
5. Нікітіна, І.В. Розвиток мотивації студентів. Практикум.[Електронний ресурс]: навч. посіб./І.В.Нікітіна– НУХТ, 2017. – 326 с.
6. Нікітіна, І.В. Психологічна безпека особистості студента в процесі адаптації.[Psychology security of the Student's Personality in the adaptation process] //Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею. Гімназії» – Спеціальний тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – №6. – Кн.2. – Том I (79). – К.:– Гнозис, 2018. – 456 с., С. 361– 367.7
7. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – М.: Евразия, 1998. – 235 с.
8. Eysenck, H.J. Encyclopedia of Psychology / H. J. Eysenck, W. Arnold and R. Meilt (EDS). – New York : Herder and Herder, 1972, V. 1. – 25 p.
9. Hartmann, H. Ego Psychology and the problem of adaptation / H. Hartmann. – New York, 1958. – 312 p.

Transliteration of References:

1. Vygotskii L.S. Pedagogicheskaya Psikhologia [Pedagogical Psychology]/ L.S. Vygotskii. -M.: Pedagogica-Press, 1996.– 536 s.
2. Kazmirenko, V.P. Prohrama Doslidzhennia Psykhosotsial'nykh Chynnykiv Adaptatsii Molodoi Liudyny do Navchannia u VNZ ta Maibutn'oi Profesii [Program of Research of Psychological Factors of Young People Adaptation to Study at Higher Educational Institution and Future Profession]// Practychna Psychologia ta Social'na Robota. – 2004. -№6- S. 76-78.
3. Nikitina I.V. Subiektne Samovyznachennia Molodoi l'udyny u Period Povnolittia [Subject Self-Determination of Young People at the Period of Majority] I.V. Nikitina. – K., KNT, 2008. – 192 s.
4. Development of Specialist's Personality. Rozvytok Osobystosti Fakhivtsia. Razvitiie lichnosti spetsialista/: Educational Guide/ S.V. Ivanov, V.M. Kryvorot'ko, I.V. Nikitina etc. – K.: NUKT, 2014. – 339 s.
5. Nikitina I.V. Rozvytok Motyvatsii Studenta. [Development of Student's Motivation]. Workshop. Educational Guide /I.V. Nikitina- NUKT, 2017. – 326 S.
6. Nikitina I.V. Psykholohichna Bezpeka Ocobystosti Studenta v Protsesi Adaptatsii [Psychology Security of the Student's Personality at the Adaptational Process] //Vseukrains'kyi Naukovo-Praktychnyi Zhurnal "Dyrektoreshkoly, Litseiu, Himnazii» - Spetsial'nyi Tematychnyi Vypusk "Vyshcha Osvita Ukrainy u Konteksti intehratsii do Yevropeiskoho Osvitnioho Prostoru". – №6. – Kn.2. – Tom I (79). – K.:– Hnozyz, 2018. – 456 s., S. 361– 367.7
7. Maslou A. Motivacia i lichnost' [Motivation and Personality]/ A. Maslou. – M.: Evrasia, 1998.-235 s
8. Eysenck, H.J. Encyclopedia of Psychology / H. J. Eysenck, W. Arnold and R. Meilt (EDS). – New York : Herder and Herder, 1972, V. 1. – 25 p.
9. Hartmann, H. Ego Psychology and the problem of adaptation / H. Hartmann. – New York, 1958. – 312 p.

NIKITINA I.V.

National University of Food Technologies, Kiev, Ukraine

E-mail: iunika1511@gmail.com

**GENDER PECULIARITIES OF THE HIGHER EDUCATION RECEIVER'S
PERSONALITY ADAPTATION**